

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โขนเป็นศิลปะการแสดงที่ยิ่งใหญ่ และเก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งของชาติไทย ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก จากจดหมายเหตุของลาลูแบร์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) การแสดงโขนได้พัฒนาตัวเองมาตามลำดับ และเป็นแหล่งรวมของศิลปะการเล่นหลายอย่าง ดังท่านผู้รู้ได้สันนิษฐานถึงที่มาของการแสดงโขนว่า น่าจะเกิดจากศิลปะการแสดงที่เป็นหลักสามอย่าง คือ การเล่นตีกด่าบรรพ์ การแสดงหนังใหญ่ และกระบี่กระบอง ดังรายละเอียดที่พอสรุปได้จากหนังสือโขนของนายธนิต อยู่โพธิ์ ว่าดังนี้

1. การเล่นตีกด่าบรรพ์ มีหลักฐานที่กล่าวพรรณนาไว้ในกฎมณเฑียรบาล สมัยอยุธยา ตอนกล่าวถึง พระราชพิธีอินทราภิเษก (กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1, 2505 : 148-150) เป็นการแสดงตำนานการกวนน้ำอมฤต เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล เนื้อเรื่องกล่าวถึงการกวนเกษียรสมุทร ของเหล่าเทวดา อสูร และวานร โดยใช้มหาดเล็ก 100 คน แต่งเป็นเทวดา ตำรวจเล็ก 100 คน แต่งเป็นอสูร และมหาดเล็กอีก 103 คน แต่งเป็นพาลี สุครีพ และมหาชมภูกับบริวารวานร มีการตั้งเขาพระสุเมรุ และเขาอื่นๆ อาทิ อีสินธร ยุคนธร กรวิก และไกรลาศ มีนาคเจ็ดเศียรเกี่ยวเขาพระสุเมรุ การเล่นใช้เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง พญานันตนาคราชเป็นเชือกในการกวนเกษียรสมุทร ฝ่ายอสูรชักทางหัว เทวดาชักทางหาง และวานรอยู่ปลายหาง โขนได้รับอิทธิพลของการเล่นชกนาคตีกด่าบรรพ์ เช่น เครื่องแต่งกาย การสวมหน้ากาก ซึ่งภายหลังอาจจะพัฒนามาตามลำดับจนเป็นหัวโขน ส่วนการแสดงกลางแจ้งนั้นอาจจะพัฒนาการมาเป็นโขนกลางแปลงในสมัยหลัง

2. การแสดงหนังใหญ่ เป็นมหรสพเก่าแก่อย่างหนึ่งของไทย โดยใช้แผ่นหนังวัวฉลุเป็นลวดลายตัวละครตามท้องเรื่องที่แสดง มีไม้ผูกทาบตัวหนังไว้ทั้งสองข้างเพื่อบังคับตัวหนังไม่ให้คดงอ และไม้ั้นจะยาวลงมาด้านล่างของตัวหนังเพื่อใช้เป็นที่ยึดขณะเชิด อุปกรณ์สำคัญคือจอหนัง เป็นผ้าขาวยาวประมาณ 9 วา สูงประมาณ 3 วา ส่วนขอบคาดด้วยผ้าสีแดง ดาดเป็นจ้อโดยใช้ไม้ไผ่ 4 ต้น เป็นเสาแกนด้านหลังจ้อก่อกองไฟ เพื่อให้แสงสว่าง เมื่อทาบตัวหนังกับจ้อผ้าขาวด้านหลังจ้อจะปรากฏเงาของ

ตัวหนังสือบนจอด้านหน้า การแสดงโขนนำเอาศิลปะท่าทางการเดินของผู้เชิดหนัง การพากย์และเจรจา และจอหนังมาปรับปรุงขึ้นใช้ในการแสดงโขนประเภทที่เรียกว่า โขนหน้าจอ

3. กระบี่กระบอง เป็นศิลปะของการใช้อาวุธในการต่อสู้กับข้าศึกศัตรูและป้องกันตัว เพราะชายฉกรรจ์ทุกคนมีหน้าที่เป็นทหาร จึงต้องรบกับข้าศึกศัตรู สมัยโบราณสงครามเกิดขึ้นง่ายและบ่อยครั้ง จึงต้องมีการเตรียมพร้อมด้วยการฝึกฝนอาวุธอยู่เสมอ ดังนั้นจึงมีการดัดแปลงวิธีการฝึกหัดให้เกิดความสนุกสนาน โดยเป็นการทดสอบฝีมือไปด้วย เท่ากับเป็นการรบจำลองหรือเรียกว่า กระบี่กระบอง เนื่องจากโขนแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นการทำสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ พระรามมีพระลักษณะและพลวานรเป็นบริวาร เรียกว่าฝ่ายพลับพลา ทศกัณฐ์มีญาติวงศ์และมิตรสหายของทศกัณฐ์เป็นพรรคพวก เรียกว่าฝ่ายลงกา โขนจึงมีท่าเดินท่ารำ เป็นลักษณะของการร่ำอาวุธในการยกทัพ และการต่อสู้ ซึ่งอาจนำหลักการใช้อาวุธต่างๆ ของกระบี่กระบอง มาปรับปรุงสอดแทรกไว้ส่วนหนึ่ง

ศิลปะการแสดงโขนปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ทั้งนี้เป็นไปตามจารีตของการแสดงที่แตกต่างกัน ทำให้มีชื่อเรียกต่างกันด้วย คือ 1. โขนกลางแปลง 2. โขนนั่งราวหรือโขนโรงนอก 3. โขนหน้าจอ 4. โขนโรงใน 5. โขนฉาก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. โขนกลางแปลง คือโขนที่แสดงกลางแจ้งบนพื้นดินที่มีบริเวณกว้าง ใช้ธรรมชาติและเสริมแต่งฉากประกอบขึ้นด้วย เข้าใจว่าได้ต้นเค้ามาจากการแสดงชกนาคดึกดำบรรพ์ การแสดงโขนกลางแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้โขนวังหน้าและโขนวังหลวงเล่นผสมโรงกัน ณ ท้องสนามหลวง ในงานฉลองพระอิฐสมเด็จพระชนกาธิราช เมื่อพิจารณาการแสดงในครั้งนั้นจึงเห็นได้ว่าตอนที่แสดงโขนประเภทนี้คงเลือกแต่ตอนที่ใช้ผู้แสดงมาก ๆ เช่น ตอนยกทัพและรบกันเป็นพื้น เนื่องจากเหมาะกับความกว้างของสถานที่ เพลงที่ใช้มีแต่เพลงหน้าพาทย์ และบทก็มีแต่พากย์กับเจรจาเป็นหลัก

2. โขนนั่งราว เป็นโขนที่แสดงบนเวที มักมีหลังคา ไม่มีเตียงให้ตัวเอกนั่ง แต่มีราวทำด้วยไม้ไม่พาดตามส่วนยาวของเวที ตรงหน้าฉากมีช่องทางให้ผู้แสดงเดินได้รอบราว ผู้แสดงตัวดีจะนั่งบนราว สมมุติเป็นเตียงหรือนั่ง มีปีพาทย์บรรเลงสองวง เนื่องจากมีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์มาก ปีพาทย์วงที่อยู่ทางซ้ายของเวทีเรียกว่าหัวโรงวงหนึ่ง และอยู่ทางขวาของเวที เรียกว่าท้ายโรงวงหนึ่ง ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจา ไม่มีบทร้อง ตัวแสดงทุกตัวยกเว้นตัวนางจะสวมหัวโขนแสดง ก่อนถึงวันแสดงจริงจะมีการแสดงในตอนบ่าย เริ่มจากวงปีพาทย์บรรเลงโหมโรง พวกโขนที่เป็นตัวประกอบจะออกมาแสดง

กระทั่งเส้าบนโรงตามจังหวะเพลง หลังจากนั้นมักแสดงตอนพระรามหลงเข้าสวนพวาทองของพิราพ จบแล้วพวกโขนนอนค้างคืนที่โรงนั้น เพื่อรอแสดงในวันรุ่งขึ้น เรียกว่าโขนนอนโรง

3. โขนหน้าจอ เป็นการแสดงโขนข้างหน้าจอซึ่งเดิมใช้สำหรับเล่นหนัง ได้ปรับปรุงยกพื้นเวทีขึ้น กว้าง 3 วา และยาว 9 วา ตามความยาวของจอ แกะจอให้มีประตูเข้าออกทั้ง 2 ข้าง ด้านขวาของจอ เขียนรูปลับพลาพระราม ด้านซ้ายของจอเขียนรูปปราสาทเมืองลงกา มีเตียงตั้งทั้งสองด้านของเวที สำหรับตัวที่นั่ง ใ้ช่วงปีพาทย์บรรเลง ปัจจุบันนำมาไว้ด้านหลังจอ ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจา บทร้องและเพลงหน้าพาทย์ อาจมีระบำสอดแทรกอยู่ในการแสดงด้วย ผู้แสดงพระ นาง และเทพเจ้าสวมเครื่องประดับศิระะ ได้แก่ ชฎา มงกุฎ รัตเกล้า และกระบังหน้า

4. โขนโรงใน เป็นโขนที่แสดงในโรงละคร โดยนำศิลปะของละครในเข้ามาผสม ปรากฏครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรูปของละครดึกดำบรรพ์ โขนประเภทนี้มีท่าเต้น ท่ารำ พากย์และเจรจาแบบโขน มีเพลงขับร้องอย่างละครใน และมีระบำแทรกได้ด้วย ดังโขนในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงฝึกให้บรรดาโขนสมัครเล่นแสดง รวมทั้งโขนที่แสดงกันอยู่ในปัจจุบันก็มีวิธีแสดงเป็นโขนโรงใน

5. โขนฉาก คือโขนที่แสดงในโรงละคร เข้าใจว่าเกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างฉากประกอบการแสดงเพื่อความสมจริงเข้ากับเหตุการณ์และสถานที่ตามท้องเรื่อง ลักษณะนี้เห็นได้ว่าได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งของละครดึกดำบรรพ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และเจ้าพระยาเทเวศน์วงศ์วิวัฒน์คิดสร้างขึ้น โขนประเภทนี้จัดแสดงเป็นฉากๆ ส่วนศิลปะการแสดงเป็นแบบโขนโรงใน

ถึงแม้การแสดงโขนปัจจุบันจะแบ่งออกเป็น 5 ประเภทตามแบบแผนและสถานที่แสดง เช่นโขนกลางแปลงแสดงในที่โล่งแจ้ง โขนหน้าจอแสดงหน้าจอซึ่งปรับปรุงขึ้นจากจอหนัง หรือโขนฉากแสดง ณ โรงละครที่มีการเปลี่ยนฉากประกอบตามท้องเรื่อง แต่จะเห็นได้ว่าวิธีแสดงโดยรวมมีรูปแบบเป็นโขนโรงใน คือ ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจา การร้อง การใช้เพลงหน้าพาทย์ และสามารถสอดแทรกระบำอยู่ในการแสดงโขนด้วย การแสดงโขนมีจุดเด่นที่สำคัญคือ มีตัวละครปรากฏครบทั้งสี่ฝ่าย ได้แก่ ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ซึ่งแต่ละฝ่ายก็มีแบบแผนการฝึกหัดและวิธีแสดงที่มีลักษณะเฉพาะเป็นจารีตของตนเอง ตัวแสดงที่ถือกันว่าเป็นผู้ดำเนินเรื่อง และมีความสำคัญที่สุดตัวหนึ่งในการแสดงโขน คือ ทศกัณฐ์ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะได้กล่าวถึง แบบแผนการคัดเลือก การฝึกหัด และวิธีแสดงโขนหน้าจอของตัวทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นพญายักษ์ที่มีบทบาทสำคัญและเด่นที่สุดในการแสดงโขน

ต่อไปนี้จะแนะนำให้รู้จักประวัติความเป็นมาของยักษ์ทศกัณฐ์ตามบทพระราชนิพนธ์รวมเกียรติ
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นบท
พระราชนิพนธ์ที่ใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการแสดงโฉมของกรมศิลปากร ประกอบกับคำวิจารณ์ของนาคะประทีป,
พิบูล ทองน้อย, ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย โดยจะขอเรียบเรียงประวัติของทศกัณฐ์
ตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงสิ้นชีพ อนึ่งการเรียงความนี้ จะได้กล่าวถึงญาติมิตรและเหตุการณ์ชีวิตของทศกัณฐ์
มาเป็นสังเขป เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้จักและเข้าใจภูมิหลัง และอุปนิสัยของทศกัณฐ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการ
ที่จะนำไปสู่การพรรณนาถึงจารีต บุคลิกภาพของทศกัณฐ์ในการแสดงเชิงนาฏยศิลป์ต่อไป

ประวัติทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์ถือกำเนิดในพรหมพงศ์อันเป็นวงศ์กษัตริย์แห่งกรุงลงกา ซึ่งมีท้าวสหบดีพรหมเป็นปฐมวงศ์
และเป็นผู้สร้างทวีปพิชัยลงกา ท้าวสหบดีพรหมมีกายสีขาวย สี่พักตร์แปดกร เมื่อสร้างเมืองลงกา
ได้ตั้งงามแล้วจึงเชิญธาดาพรหมไปครองเป็นปฐมกษัตริย์ ธาดาพรหมมีสี่พักตร์แปดกรเช่นกัน เมื่อได้
ครองกรุงลงกาแล้วใช้ชื่อว่าท้าวจตุรพักตรพิมมเหลสีชื่อนางมลิกา ต่อมาให้กำเนิดโอรสเป็นพญายักษ์มีหนึ่ง
หน้าสี่มือชื่อท้าวลัสเตียน ซึ่งเป็นพระบิดาของทศกัณฐ์ ท้าวลัสเตียนมีมเหลสี 5 องค์ มีโอรสและธิดา ดังนี้

1. นางศรีสุนันทา มีโอรสชื่อ กุเปริน
2. นางจิตรมาลี มีโอรสชื่อ ทัพนาสูร
3. นางสุวรรณมาลย์ มีโอรสชื่อ อัศธาดา
4. นางวระประภเภา มีโอรสชื่อ มารัน
5. นางรัชฎา มีโอรสธิดารวม 7 คน คือ ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ พิเภก ขร กุชณ ตรีเศียร
และนางสามนักรา

ทศกัณฐ์เป็นยักษ์กายสีเขียว มีสิบเศียรยี่สิบกร เมื่อเจริญวัยได้ 14 ปี มีจิตใจห้าวหาญ
ปรารถนาจะเรียนวิชาศิลปศาสตร์ เพื่อให้มีฤทธิ์อำนาจ จึงลาพระบิดาพระมารดาออกไปศึกษาวิชา
ศิลปศาสตร์กับฤๅษีโคบุตรในป่า ทศกัณฐ์มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาอย่างยิ่ง เป็นที่รักใคร่เมตตา
ของพระโคบุตรฤๅษีได้ถ่ายทอดสรรพวิชาต่างๆ ให้ จนทศกัณฐ์มีความรอบรู้เชี่ยวชาญในการรบ ชำนาญ
การใช้ธนูตลอดจนเวทมนต์คาถาต่างๆ สามารถแปลงกายและเหาะเหินเดินอากาศได้

วันหนึ่งทศกัณฐ์ลาพระอาจารย์ไปเที่ยวป่า หลงเข้าไปเล่นในสวนของพระอรชุน สร้างความเสียหาย
แก่สวนแห่งนั้นอย่างมาก พระอรชุนเสด็จมาพบก็โกรธและตรัสบริภาษทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ไม่รู้จักว่าเป็นใคร
ความทะนงในฤทธิ์ของตน จึงกล่าววาจาจ้วงจาบโต้ตอบและทำทนายพระอรชุน ในที่สุดได้เข้าสู้รบกัน
ทศกัณฐ์ต้องพ่ายแพ้ฤๅษีถูกพระอรชุนจับมัด แล้วเหาะตระเวนประจานความผิดไปบนอากาศ ครั้งนั้น
พระโคบุตรฤๅษีต้องเข้าไปขอชีวิตทศกัณฐ์ไว้

เมื่อท้าวลัสเตียนสิ้นชีวิต ก่อนตายได้แบ่งสมบัติให้แก่ลูกดังนี้ กุเปริน ครองเมืองกาลจักร และมอบบุษบกแก้วเป็นพาหนะ ทัพนาสูรครองเมืองจักรวาล อัศธาครองเมืองวัทกัน มารินครองเมืองโสฬส ขรครองเมืองโรมคัล ทูษณ์ครองเมืองจาริก ตรีเศียรครองเมืองมัชวาริ ส่วนทศกัณฐ์บิดามอบกรุงลงกาให้ครองโดยให้กุมภกรรณ พิเภก อยู่กับทศกัณฐ์ และนางสามนักราให้แต่งงานกับชีวหาและอยู่ที่เมืองลงกาด้วย

ทศกัณฐ์เป็นเจ้ากรุงลงกาที่มีพลังกำลังและฤทธานุภาพเลื่องลือไปทั่วทั้งไตรภพ สามารถเรียกเทวดามาใช้ได้ เป็นที่เกรงขามแก่เหล่าเทวดา ทานพ และนักสิทธิ์วิทยากรทั้งหลาย ทศกัณฐ์เป็นผู้เจรจาอ่อนหวาน มีมนุษย์สัมพันธ์ดี คบมิตรสหายเป็นจำนวนมาก โดยมีสัมพันธ์มิตรกับพญายักษ์ถึง 7 ตน ได้แก่ อัศกรมมาราสูร ไพจิตราสูร สัทธาสูร มูลพลัม จักรวรรดี สัตลุง และมหาบาลเทพาสูร

ครั้งหนึ่งยักษ์ชื่อวิรุฬหก ใช้สังฆาลมด ขวางตึกแก่ที่เขาไกรลาศเป็นเหตุให้เขาไกรลาศเอียงทรุดไปด้านหนึ่ง พระอิศวรประกาศให้บำเหน็จแก่ผู้อาสาขุดเขาให้ตั้งตรงได้ดังเดิม เหล่าเทวดาและอสูรต่างแผลงฤทธิ์ ผลักดันจุดชักด้วยวิธีต่างๆ เขาพระสุเมรุก็ไม่ขยับเขยื้อน พระอิศวรเห็นว่าทศกัณฐ์เป็นผู้มีฤทธิ์และกำลังมาก จึงให้จับตบไปตามทศกัณฐ์มาช่วย ทศกัณฐ์รีบเทวโองการแล้วเนรมิตกายสูงใหญ่เทียมยอดเขาพระสุเมรุใช้บำแบกยันและใช้หัตถ์ทั้ง 20 หัตถ์จับกุมเหลี่ยมเขาทุกแ่งทุกมุม แล้วใช้เท้าตียันกับพื้นสุดกำลังบังเกิดเสียงดังกึกก้อง เขาไกรลาศก็กลับคืนตั้งตรงดังเดิม กำลังฤทธิ์ของทศกัณฐ์ที่สำแดงในครั้งนั้นทำให้เป็นวันเกรงแก่เหล่าเทวดาและอสูรโดยทั่วกัน

ครั้งนั้นทศกัณฐ์บังอาจขอพระอูมาจากพระอิศวรเป็นรางวัล พระอิศวรจำต้องยกให้ แต่ทศกัณฐ์ไม่สามารถจับต้องกายพระอูมาได้ เพราะบังเกิดความร้อนดุจกองเพลิง จึงเพียงแต่ซ้อนใต้อุ้งบาท เอนางทูลไถวบนศิริชะแล้วเหาะไป พระนารายณ์ต้องแปลงร่างเป็นยักษ์แก่ ทำอุบายหว่านล้อมให้ทศกัณฐ์นำพระอูมาไปคืนแล้วขอประทานนางมณฑิโธไปแทน ระหว่างทางที่ทศกัณฐ์พานางมณฑิโธเหาะกลับเมืองลงกา ทศกัณฐ์มีความรักและลุ่มหลงกำหนดต่อนางมณฑิโธมาก ได้เซยชมและหยอกเข้าด้วยความเสนาหา ทั้งสองได้เหาะผ่านเมืองขีดขินโดยไม่รู้ตัว ขณะนั้นพระยาพาลีกำลังนั่งอยู่กลางมุขอำมาตย์ใกล้บัณเฑาะว์ เหลือบเห็นทศกัณฐ์อุ้มหญิงเหาะข้ามปราสาทมา ก็โกรธว่าทศกัณฐ์หมิ่นอำนาจตน จึงเหาะขึ้นไปรบกับทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์เป็นฝ่ายพ่ายแพ้อีกครั้งหนึ่งถูกพาลีชิงนางมณฑิโธไปได้ ทั้งนี้เพราะพาลีได้พรจากพระอิศวรว่าผู้ใดเข้ารบด้วยต้องเสียกำลังของตนกึ่งหนึ่งไปเติมให้พาลี ทศกัณฐ์หนีกลับเมืองลงกาด้วยความเสียใจคลุ้มคลั่ง และคร่ำครวญถึงนางตลอดระยะเวลา 7 เดือน โดยไม่ได้ออกว่าราชการ กุมภกรรณและพิเภกไปเชิญฤๅษีโคบุตรมาช่วยแก้ไข พระฤๅษีแนะนำให้ทศกัณฐ์ไปหาฤๅษีอังคตผู้เป็นอาจารย์ของพาลีให้ช่วยเหลือว่ากล่าวขอนางมณฑิโธคืน พาลีตกลงยอมคืนนางมณฑิโธให้ทศกัณฐ์ โดยฝ่าห้องเอาบุตรที่เกิดจากนางมณฑิโธฝากไว้ในห้องพะ เมื่อทศกัณฐ์ได้นางมณฑิโธกลับมา ก็ฝึกฝึแต่เรื่องกามคุณโดยมิได้รังเกียจที่นางมณฑิโธตกเป็นของพาลีแล้ว กลับรักใคร่ลุ่มหลงนางมณฑิโธและแต่งตั้งให้เป็นมเหสี

เมื่อครบกำหนดทศมาส พาลีผ้าทองแพะเอาลูกที่เกิดจากนางมโหออกมาให้ชื่อว่าองคต และถึงกำหนดฤกษ์พาลีก็ทำพิธีสงฆ์นำให้องคต ณ แม่น้ำยมนา ทศกัณฐ์คิดแค้น จึงแปลงกายเป็นปู่ใหญ่คอยลอบฆ่ากุมารอยู่ได้น้ำ แต่ผลสุดท้ายถูกพาลีจับได้และมัดวางให้ลูกลากเล่นอยู่ 7 วันจึงปล่อยตัวไป

ทศกัณฐ์กลับกรุงลงกา ด้วยความคั่งแค้นและน้อยใจว่าเสียแรงมีฤทธิ์ แต่กลับต้องมาพ่ายแพ้แก่พระอรชุนครั้งหนึ่ง และแพ้ต่อพาลีถึงสองครั้ง จึงไปทำพิธีถอดดวงจิตกับพระฤๅษีโคบุตรที่ยอดเขานิคริ์ใช้เวลาถึงเก้าปี เก้าเดือน เก้าวัน และเก้านาทิจึงออกจากร่าง ทศกัณฐ์ฝากพระฤๅษีโคบุตรไว้ในกฎ

เมื่อถอดดวงใจได้แล้ว ทศกัณฐ์จึงกำเรบฤทธิ์ยิ่งขึ้น ด้วยร่างกายอยู่ยงคงกระพัน และไม่มีใครฆ่าตาย แปลงกายเป็นพระอินทร์เที่ยวเซซขมนางฟ้าทั้งหกสวรรค์นานถึงเจ็ดคืน ยิ่งกว่านั้นทศกัณฐ์ยังแปลงเป็นปลา เพื่อสมสู่กับนางปลา จนเกิดบุตรชื่อ นางสุพรรณมัจฉา แปลงเป็นช้างเพื่อสมสู่กับนางช้าง จนเกิดบุตรชื่อ ทศคีรีวัน และทศคีรีธรร ส่วนกับนางมโหมีบุตรชื่อ รณพัทธร ภายหลังได้นามว่า อินทรชิต และนางสนม พันนาง ก็มีบุตรรวมพันองค์ เรียกว่า สหัสกุมาร

ทศกัณฐ์ออกจากกูเปรินพี่ชายต่างมารดาที่บิดายกนุชบกแก้วให้ พอลอดดวงจิตได้ก็กำเรบ ไปรบกับกูเปรินเพื่อชิงนุชบก โดยมีได้เคารพคำสั่งของบิดาก่อนสิ้นชีวิต กูเปรินสู้ไม่ได้หนีจากนุชบกไปบนเขาไกรลาส ทศกัณฐ์ก็ไล่ติดตามไปอย่างกระชั้นชิด ขณะนั้นพระอิศวรเข้าฌานอยู่บนหลังช้างสิมตาแลเห็นทศกัณฐ์ไล่ฆ่าพี่ก็พิโรธ ใช้งานช้างขว้างปีกอกทศกัณฐ์และสาปให้ติดอยู่จนตายงานั้นจึงหลุดออก ทศกัณฐ์ได้รับความเจ็บปวดช้้นนุชบกของพี่ชายหนีกลับเข้าเมือง ครั้งนั้นทศกัณฐ์ต้องขอให้พระวิศณุกรรมเลื่อยงาออกให้เสมอกออก แล้วทำเครื่องประดับปิดไว้

ต่อมานางมโหให้กำเนิดทารกหญิงองค์หนึ่ง พิเภกและเหล่าโหราทำนายว่าเป็นกาลกนิ์แก่เมืองลงกา และจะล้างผลาญพวกอสูรพรหมวงศ์ ทศกัณฐ์บอกกับนางมโหให้หักห้ามความอาลัยในธิดา และส่งให้พิเภกนำทารกนั้นใส่ผอบไปลอยน้ำเสีย

ครั้งหนึ่งทศกัณฐ์ออกประพาสป่าล่าสัตว์ โดยให้ชีวหารักษาเมือง ชิวหานอนหลับโดยแลปลิ้นคลุมเมืองลงกาไว้ ทศกัณฐ์กลับมาเห็นเมืองมิดมนคิดว่าถูกข้าศึกโจมตี มิได้พิจารณาให้รอบคอบ จึงขวางจักรไปตัดลิ้นชีวหาตาย ทศกัณฐ์เสียใจและสงสารนางสำนักขาที่ต้องเป็นม่ายเพราะความใจเร็วของตน ต่อมาสำนักขาลาทศกัณฐ์ไปเที่ยวป่า ได้พบพระรามก็บังเกิดปฏิพัทธ์ และเข้าทำร้ายนางสีดาด้วยความหึงหวง พระลักษมณ์จึงจับนางสำนักขาตัดตีนสิ้นมือ (การตัดปลายนิ้วเท้านิ้วมือ เพื่อประจานความผิด) นางสำนักขาอับอายและโกรธแค้นจึงไปฟ้องพี่ชายทั้งสาม คือ พระยาพิษณู พระยาขรและตรีเศียร

เมื่อทั้งสามยกกองทัพออกมารบก็ถูกพระราม พระลักษมณ์ฆ่าตายทั้งหมด นางสามนักขากลั้บมาแจ้งเรื่องราวแก่ทศกัณฐ์แต่เพ็ดทูลว่า สาเหตุแห่งการรบพุ่งตนเห็นนางสีดางามดุจนางสวรรค์ จึงหมายจะอุ้มมาถวายทศกัณฐ์ ได้ต่อสู้กับพระลักษมณ์และเสียวทักกลับมา นางสามนักขายังบรรยายความงามของนางสีดาให้ทศกัณฐ์ฟังด้วยประการต่างๆ ทศกัณฐ์ได้ฟังก็เคลิบเคลิ้ม ปฏิพัทธ์เสน่หาอยากได้นางสีดามาเชยชม จึงบังคับใช้มารีศผู้มีศักดิ์เป็นน้ำ ทำอุบายแปลงกายเป็นกวางทองไปลวงล่อพระราม มารีศจำต้องยอมทำตามอุบายของทศกัณฐ์

เมื่อนางสีดาเห็นกวางทองก็หลงรักใคร่อ่อนวอนให้พระรามออกติดตามเพื่อจับกวางทอง ขณะไล่ตามจับพระรามพิจารณาเห็นผิดสังเกตจึงแผลงศรถูกกวางล้มลงร่างกลั้บกลายเป็นยักษ์ แกล้งร้องเป็นเสียงพระรามให้พระลักษมณ์ออกมาช่วย นางสีดาได้ยินเสียงร้องเข้าใจว่าพระรามได้รับอันตรายเร่งให้พระลักษมณ์ออกมาช่วย ทศกัณฐ์ซึ่งคอยที่อยู่แปลงกายเป็นฤๅษี เข้ามาเจรจาหว่านล้อมนางสีดาให้ไปอยู่กับทศกัณฐ์ แต่นางไม่ปลงใจทศกัณฐ์จึงใช้พละกำลังพานางสีดากลับไปเมืองลงกา

ทศกัณฐ์พานางสีดามาไว้ยังอุทยานแล้วไม่นำพากับนางอื่น เตรียมยกพลเป็นกองเกียรตยศไปยังอุทยาน ทศกัณฐ์พยายามเข้าไปอ่อนวอนนางสีดากับคำหวานต่างๆ เพื่อให้ยอมรับเป็นมเหสี แต่ไม่สำเร็จ กลับถูกนางสีดาตำหนิต่างๆ นานา ผลที่สุดก็ต้องล่าถอยกลับไป

วันหนึ่งทศกัณฐ์ฝันร้ายและขอให้พิเภกทำนายดวงชะตา พิเภกทำนายไปตามความเป็นจริงว่าจะเกิดภัยพิบัติแก่เมืองลงกา สาเหตุเพราะทศกัณฐ์ลักนางสีดามาไว้ในเมือง วิธีแก้ไขคือให้ส่งนางสีดากลับไปให้พระราม เมืองลงกาก็จะพ้นภัย ทศกัณฐ์ไม่ยอมเชื่อกลับโกรธพิเภกว่าดูถูกตนและทำนายเข้าข้างศัตรู จึงขับไล่พิเภกไปเสียจากกรุงลงกาเป็นผลให้พิเภกเข้าฝากตัวกับพระรามในที่สุด

เมื่อพระรามได้กองทัพวานรและยกทัพติดตามนางสีดามา ทศกัณฐ์คิดอุบายตัดศึกโดยเจรจาหว่านล้อมให้นางเบญจกายธิดาของพิเภกกับนางตรีชฎาแปลงเป็นนางสีดา แกล้งทำตายลอยน้ำไปติดที่ท่าลงสรของพระราม โดยคาดการณ์ว่าเมื่อพระรามเห็นศพนางสีดาแล้วคงเสียใจและยกทัพกลับไปไม่รบกับเมืองลงกา เบญจกายเกรงอาญาของทศกัณฐ์จำใจรับอาสา แต่อุบายครั้งนี้ไม่สำเร็จตามความประสงค์ เพราะหนุมานรับอาสาพระรามเพื่อพิสูจน์ศพนางสีดาด้วยวิธีเผาไฟ เบญจกายทนความร้อนไม่ได้ก็เหาะหนีตามเกลียวควันไป หนุมานติดตามจับและได้นางเป็นเมีย แผนตัดศึกของทศกัณฐ์จึงล้มเหลว

พระรามจองถนนโดยให้เหล่าวานรขนหินมาทิ้งลงในทะเล เพื่อทำถนนไปยังกรุงลงกา ทศกัณฐ์สั่งให้นางสุพรรณมัจฉา เณรพี่พวกบิราทรปลาไปคาบก้อนศิลาที่ถล่มลงไปทิ้งเสียที่อื่น หนุมานเห็นผิดสังเกตจึงลงมาจับนางสุพรรณมัจฉาและได้เป็นเมีย ถนนจึงสำเร็จ พระรามใช้กองทัพถึงสาธิตถึง

ทศกัณฐ์ให้ทราบว่าจะไม่ส่งนางสีดาจะถูกฆ่า ทศกัณฐ์ไม่ยอมส่งนางคืน และได้ยกฉัตรแก้วขึ้น อานุภาพแห่งฉัตรนั้นเมื่อกางออกตั้งกลางเมืองลงกา จะบังแสงพระอาทิตย์ทำให้ข้าศึกที่มาประชิดเมืองนั้นมีมืดมิดมองไม่เห็น และฝ่ายในเมืองลงกาจะแลเห็นข้าศึกได้ข้างเดียว สุคริพอาสาพระรามมาหักฉัตรนั้นเสีย และนำเอามงกุฏของทศกัณฐ์ไปถวายพระรามแทนศิระะ ต่อจากนั้นทศกัณฐ์ให้ไมยราพณ์ สะกดทัพลักพาพระรามไปกรุงบาดาล แต่หนุมานตามไปแก้ไข ฆ่าไมยราพณ์ตายและเชิญพระรามกลับพลับพลา

ทศกัณฐ์ใช้กุมภกรรณออกรบแทนตน กุมภกรรณในฐานะอุปราชกรุงลงกากล่าวทัดทานและชี้แจงว่าสาเหตุของสงครามนั้นคือทศกัณฐ์ไปลักนางสีดามา ทศกัณฐ์อ้างว่า ฝ่ายพระรามทำร้ายนางสำนักราชฆ่าชูษณ์ ขร และตรีเศียร ฆ่าให้ทหารเอก มีหนุมาน องคต และสุคริพ มาสร้างความเป็นแค้นให้มากมาย กุมภกรรณกล่าวว่าเป็นธรรมดาของเหล่าทหารที่ทำตามหน้าที่ราชการ ไม่ควรถือโทษพญาวานรทั้งสาม ส่วนนางสำนักรานั้นกุมภกรรณกล่าวโดยยุติธรรมว่าเป็นหญิงชั่วช้า เข้าไปเกี่ยวพาลพระรามก่อน จึงเป็นสาเหตุใหญ่ถูกทำร้ายและทำให้พี่ชายทั้ง 3 สิ้นชีวิต แต่กลับมาเจรจาเอาความดีเข้าตัวและให้ร้ายผู้อื่น ทำให้บ้านเมืองเกิดสงคราม ทศกัณฐ์โกรธและว่ากุมภกรรณขลาด ไม่กล้าออกรบกับข้าศึก กุมภกรรณจึงต้องรับอาสาด้วยความภักดีและสนองคุณพี่ ได้อออกรบหลายครั้งในที่สุดถูกศรพระรามตาย

เมื่อสิ้นกุมภกรรณทศกัณฐ์ให้อินทรชิตออกรบอีกหลายครั้ง สุดท้ายก็ต้องศรพระลักษมณ์สิ้นชีวิต ทศกัณฐ์เศร้าโศกเสียใจมากที่สุดสูญเสียกุมภกรรณและอินทรชิต จึงออกรบด้วยตนเองแต่ต้องพ่ายแพ้แก่พระรามกลับเข้ากรุงลงกา ทศกัณฐ์หันมาพึ่งพามิตรสหายและญาติวงศ์ในการทำสงครามครั้งนี้ ครั้งแรกเชิญมูลพลัมอุปราชเมืองปางตาลมาช่วยรบ แต่สหัสเดชะพี่มูลพลัมทรราชชาวศึกและมีความเมตตา ทศกัณฐ์เหมือนน้องจึงยกกองทัพมาช่วยด้วย มูลพลัมตายด้วยศรพระลักษมณ์ และสหัสเดชะตายด้วยมือหนุมาน แสงอาทิตย์ออกรบ พระรามก็แผลงศรสังหาร ทศกัณฐ์จึงต้องออกรบเองก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต้องกลับเข้าเมืองลงกา ต่อจากนั้นจึงขอให้ท้าวสัตถ์ลุงเจ้ากรุงจักรวาล และตรีเมฆลูกตรีเศียรมาช่วยศึกก็ตายที่รบทั้งสองราย

ทศกัณฐ์ไปตั้งพิธีอุโมงค์ที่เขานิลกาลา ถ้าบริกรรมคาถาครบถ้วน 7 วันกายจะเป็นเพชร นี้จะมีฤทธิ์ผู้ใดก็ถึงแก่ความตาย พระรามใช้สามทหารได้แก่ สุคริพ หนุมาน และนิลนันท มาทำลายพิธี ต่างก็เข้ากลั่นแกล้งทศกัณฐ์ด้วยวิธีต่างๆ เช่น เอาหางแยงหู ขอนจุมูก หรือแกล้งผลักทศกัณฐ์ตกจากโรงพิธีและทำทายเป็นมาสูกัน ทศกัณฐ์ก็ถือขันตีมั่นคง ควบคุมอารมณ์ไม่โกรธถึงเพราะจะเสียพิธี สุคริพจึงให้หนุมานไปสะกดนางมณโฑมายังอุโมงค์นั้น ครั้นคลายสะกดนางพญาวานรทั้งสามก็ช่วยกันทำทีไขว่คว้าปลุกปล้ำนางมณโฑต่อหน้าทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์เห็นดังนั้นก็โกรธจนลืมนิ้ว ลูกขี้ฉวยคันศรเข้าไล่ตีรุกรบกับพญาวานรทั้งสาม พิธีอุโมงค์เพื่อชุบตัวให้เป็นเพชรครั้งนั้นจึงไม่สัมฤทธิ์ผล

เมื่อกลับมาถึงลγκα ทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากสัทธาสูร เจ้ากรุงอัสตงค์ กับวิรุฬหจำบัง บุตร
พญาทูลเมืองจาริก ยักษ์ทั้งสองตนยกกองทัพออกรบกับพระราม และตายในที่รบทั้งสองตน

ทศกัณฐ์คิดอุบายกล่าวโทษพระรามต่อท้าวมาลีวราช เจ้าแห่งหมู่คนธรรพ์ เป็นผู้มีความยุติธรรม
และได้พรจากพระอิศวรให้มีวาจาสิทธิ์เพื่อให้ท้าวมาลีวราชสาปแช่งพระราม แต่ท้าวมาลีวราชกลับ
พิจารณาเรื่องราวต่างๆ โดยให้พระรามและนางสีดามาให้การ เมื่อได้ความจริงว่าทศกัณฐ์เป็นฝ่ายผิด
ท้าวมาลีวราชจึงสาปทศกัณฐ์ให้แพ้พระรามและตายด้วยอาวุธของพระราม ทศกัณฐ์โกรธและเสียใจมาก
เพราะอุบายไม่สมคิด จึงไปทำพิธีขুবหอกกบิลพัทธ์ที่เชิงเขาพระเมรุ เทพบุตรพาลีได้ไปทำลายพิธี

รุ่งขึ้นทศกัณฐ์ยกกองทัพออกรบ หมายถึงใช้หอกกบิลพัทธ์พุ่งสังหารพิเภก เป็นการตัดศึก
เพราะพิเภกเป็นผู้คอยบอกกลอุบายต่างๆ ของตนให้แก่พระราม แต่พระลักษมณ์ออกมาป้องกันพิเภก
จึงถูกหอกกบิลพัทธ์สลบไป พิเภกแนะนำให้หนุมานไปหาวิเศษมาแก้พิษหอก พระลักษมณ์จึงรอดชีวิต

ทศกัณฐ์เชิญพี่ชายคือท้าวพนาสูรเจ้าเมืองจักรวาลมาช่วยรบ แต่ต้องตายด้วยศรพระราม นางมณโฑ
อาสาทำพิธีสัจชีพ (หุงน้ำทิพย์) สามารถชุบผู้ที่ตายแล้วให้ฟื้นคืนชีพเป็นอสุรกายมาช่วยรบได้อีก
ทศกัณฐ์ออกรบพร้อมกับทศคีรีวัน และทศคีรีธร ผู้เป็นลูก พระลักษมณ์แผลงศรสังหารทศคีรีวัน และ
ทศคีรีธรตาย เมื่อทศกัณฐ์ได้น้ำทิพย์จากนางมณโฑ ก็เอาน้ำทิพย์นั้นพรมซากศพที่ตายในสนามรบทั้งหลาย
เช่น กุมภกรรณ อินทรชิต สหัสเดชะ ฯลฯ ต่างเป็นอสุรกายลุกขึ้นมาช่วยรบ หนุมานต้องไปทำลายพิธี
โดยแปลงกายเป็นทศกัณฐ์ลวงนางมณโฑว่าเสร็จศึกกับพระรามแล้ว และได้นางมณโฑเป็นเมีย พิธีสัจชีพ
ของนางมณโฑจึงถูกทำลายลง

พระรามปรึกษาพิเภกเกี่ยวกับการสังหารทศกัณฐ์ พิเภกเล่าเรื่องที่ทศกัณฐ์ถอดดวงใจฝากไว้
กับฤๅษีโคบุตรให้พระรามฟัง และแนะนำให้พระรามใช้ทหารเอกไปลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์
มาเสียก่อน พระรามใช้หนุมานและองคตไปทำอุบายดังกล่าว หนุมานเข้าไปล่อลวงพระโคบุตรฤๅษี
ว่าหนีออกจากกองทัพพระรามและขอให้พระฤๅษีพาไปฝากตัวกับทศกัณฐ์ พระฤๅษีหลงเชื่อฝากกล่อง
ดวงใจทศกัณฐ์ไว้กับองคต โดยหนุมานขอมเป็นตัวประกันและเข้าไปเมืองลγκαกับพระฤๅษี ทศกัณฐ์
หลงเชื่อคำหนุมานรับไว้เป็นบุตรบุญธรรม มอบสมบัติของอินทรชิตและนางสุวรรณกันยมาให้หนุมาน
เมื่อทศกัณฐ์ออกรบกับพระรามครั้งสุดท้าย พระรามจึงแผลงศรพรหมาสตรสังหารทศกัณฐ์ หนุมาน
ขยี้ดวงใจทศกัณฐ์จึงสิ้นชีวิตลง

อุปนิสัยของทศกัณฐ์

การศึกษาอุปนิสัยใจคอของทศกัณฐ์จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อศิลปินในการสวมบทบาทเป็นตัวทศกัณฐ์หรือสามารถตีบทได้ตรงกับบุคลิกภาพและสามารถเข้าใจสภาพจิตใจของทศกัณฐ์ได้อย่างแท้จริง ทศกัณฐ์เป็นตัวละครฝ่ายอธรรมในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งแสดงออกถึงการมีจริตที่แรงกล้าทั้ง 3 ด้านคือ โลกจริต โทษจริต และโมหะจริต แต่ในอีกแง่มุมหนึ่ง ทศกัณฐ์ก็มีความดีอยู่ด้วย เช่นเดียวกับปุณ्डชมทั่วไปที่มีทั้งความดีและความไม่ดีอยู่ในตัว ดังจะขอจำแนกลักษณะนิสัยที่เด่นของทศกัณฐ์ตามลำดับดังนี้

1. ลักษณะนิสัยที่เป็นความไม่ดีหรือจุดอ่อนของทศกัณฐ์

1.1 อิจฉาริษยา ทศกัณฐ์แสดงความอิจฉาแก่เปรินพี่ชายต่างมารดา ที่บิดาประทานบุษบกแก้วให้เป็นพาหนะ ครั้นบิดาลิ้นชีวิตทศกัณฐ์แสดงความริษยาโดยไม่เคารพคำสั่งของบิดา ใช้กำลังฤทธิ์ที่เหนือกว่าเข้าแย่งชิงบุษบกแก้วจากเปรินพี่ชายมาครอบครองอย่างไม่มีเหตุผล และอีกครั้งหนึ่งที่บรรดานักสิทธิ์และฤๅษี ทำพิธีบูชาพระเป็นเจ้า จนมีตบะฉานแก่กล้ามีฤทธิ์อำนาจมากขึ้น ทศกัณฐ์เกิดความอิจฉาเกรงจะมีฤทธิ์เกินตน จึงใช้นางกานาสูรและบริวารกาไปทำลายสำนักอาศรมฤๅษี

1.2 อาฆาตพยาบาท ทศกัณฐ์อาฆาตพาลที่รบชนะตนและแย่งนางมณฑิโงไปเป็นเมียจนมีบุตรด้วยกัน ความอาฆาตพยาบาทนี้ทำให้ทศกัณฐ์คิดจะลอบฆ่าบุตรของพาลีกับมณฑิโง เพื่อให้หายแค้น จึงแปลงกายเป็นปูใหญ่ซ่อนอยู่ในน้ำ รอเวลาที่พาลีจะนำโอรสมาทำพิธีสงน้ำ แต่กลับถูกพาลีจับได้ ทศกัณฐ์จึงทำการไม่สำเร็จ อีกครั้งหนึ่งทศกัณฐ์อาฆาตพิภพที่น่าความลับต่างๆ ไปบอกกับศัตรู ทำให้การสงครามต้องพ่ายแพ้แก่ฝ่ายพระราม ทศกัณฐ์คิดจะใช้ออกกบิลพทพุงสังหารพิภพผู้เป็นน้องชายเสีย แต่พระลักษมณ์เข้ามาป้องกันพิภพไว้ได้ หอกจึงต้องพระลักษมณ์แทน

1.3 นิสัยเอาแต่ใจตนเอง ทศกัณฐ์มีนิสัยที่ลุ่มแก่อำนาจ ใช้ความคิดของตัวเองเป็นใหญ่มีลักษณะเป็นเผด็จการ เช่นปกครองบ้านเมืองโดยไม่ยอมฟังความคิดเห็นของผู้อื่น หรือถ้ามีผู้ให้ความเห็นด้วยเหตุผลก็จะตื้อตึงไม่ยอมเชื่อฟัง และพาลโกรธใช้อำนาจบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน เห็นได้จากการที่มารีศเตือนทศกัณฐ์มิให้ลักนางสีดา เพราะมารีศรู้ว่าพระรามคือพระนารายณ์อวตาร ทศกัณฐ์กลับขู่เชิญว่าถ้ามารีศไม่ยอมรับอาสาจะเป็นอันตรายแก่ลูกเมียและญาติมิตร มารีศจำต้องยอมทำตามบัญชา เมื่อพิภพและกุมภกรรณเตือนให้ส่งนางสีดาให้พระราม ทศกัณฐ์ไม่ยอมเชื่อฟังขับพิภพไปจากกรุงลงกา และยังออกปากไล่กุมภกรรณอีก กุมภกรรณจึงจำใจต้องอาสาบกับพระรามเพื่อทดแทนพระคุณของทศกัณฐ์และทำตามหน้าที่ของอุปราชเมืองลงกา

1.4 มักมากในกามคุณ ทศกัณฐ์มีนิสัยเจ้าชู้ นอกจากจะมีเมียได้แก่ นางกาลอัคติ และนางมณฑิลาแล้ว ยังมีนางสนมอีกแปดหมื่นสี่พันนาง ทศกัณฐ์ก็ยังไม่อิ่มในรสรัก และแสดงพฤติกรรมที่มักมากในกามคุณ ได้แปลงกายเป็นพระอินทร์ เทียวเซยชมนางฟ้าทั้งหกสวรรค์ นอกจากนั้นยังแปลงกายเป็นปลาเพื่อสมสู่กับนางปลา จนเกิดบุตรชื่อนางสุพรรณมัจฉา แปลงกายเป็นช้างเพื่อสมสู่กับนางช้าง มีบุตรชื่อนางทศิรินทร์และทศิรินทร์ และเมื่อนางสามนักขามาเล่าเรื่องความงามของสีดา ทศกัณฐ์ก็หลงไหลทำอุบายไปลักนางสีดามาไว้ในกรุงลพบุรี

1.5 นิสัยเจ้าเล่ห์เพทุบาย ทศกัณฐ์เป็นนักรบที่ชอบใช้กลอุบายมากกว่าการรบซึ่งหน้า เช่น ใช้มาริตแปลงเป็นกวางทองเพื่อล่อพระรามให้ออกตาม ทศกัณฐ์จึงเข้าไปลักนางสีดา โดยไม่ต้องต่อสู้กับพระราม เมื่อพิเภกไปสวามิภักดิ์กับพระรามทศกัณฐ์ปลอมเป็นฤๅษีขึงให้ขับไล่พิเภก เพื่อมิให้พิเภกบอกความลับของฝ่ายตนแก่ข้าศึก เมื่อแผนการนี้ไม่สำเร็จจึงคิดอุบายให้นางเบญยกายแปลงเป็นนางสีดา ทำตายลอยน้ำมาให้พระรามเข้าใจผิดและยกทัพกลับไป แต่ถูกหนุมานจับได้ เมื่อพระรามจงถนนข้ามมาเกาะลังกา ทศกัณฐ์ใช้นางสุพรรณมัจฉาและบริวารปลาไปคาบก้อนศิลาไปทิ้ง ภายหลังใช้ให้ไมยราพณ์ไปสะกดทัพเพื่อจับพระรามไปสังหาร และครั้งสุดท้ายวางแผนการนี้เพื่อกล่าวโทษพระรามต่อท้าวมาลีวราชผู้เป็นพระอัยกา ด้วยหวังจะให้ท้าวมาลีวราชใช้วาจาสิทธิ์ สบประหารพระราม

1.6 มินิสัยหยาบคาย เชื้อคนง่าย จุดอ่อนของทศกัณฐ์คือความไม่สุขุมรอบคอบ และเชื้อคนง่าย โดยไม่พิจารณาเหตุผลให้ถี่ถ้วน เช่น เชื่อคำที่นางสามนักขากล่าวโทษฝ่ายพระราม และขึงให้ทศกัณฐ์ไปลักนางสีดาเพื่อแก้แค้นจนทำให้เกิดสงคราม เมื่อหนุมานหลอกทศกัณฐ์ให้เอานุ่นชุบน้ำมันยางพันตัวเอาฟางมัดต่างเชือกแล้วจุดไฟเผาจึงจะตาย ทศกัณฐ์หลงเชื่อ สั่งให้ทำตามคำหนุมานโดยมิได้ไตร่ตรองให้รอบคอบ หนุมานจึงได้โอกาสเผาเมืองลังกา ยิ่งกว่านั้นในตอนท้ายหนุมานยังกลับมาทำกลลวงทศกัณฐ์ได้อีกครั้งหนึ่ง โดยทำท้าวผิดใจกับพระรามและกลับใจเข้าสวามิภักดิ์ด้วย ทศกัณฐ์กลับหลงเชื่อหนุมานถึงกับยกย่องให้มีศักดิ์เสมอกับอินทรชิต โดยมอบสมบัติและเมียของอินทรชิตให้หนุมานครอบครอง หนุมานทำกลอุบายแยบยลจนได้กล่องดวงใจของทศกัณฐ์ และทศกัณฐ์ก็พบกับอวสานชีวิตไปในที่สุด

2. ลักษณะนิสัยที่เป็นส่วนที่ดีของทศกัณฐ์

2.1 นิสัยรักการแสวงหาความรู้ ทศกัณฐ์มีนิสัยที่รักการศึกษามาแต่เยาว์วัย เมื่ออายุ 14 ปีก็ลาบิดามารดาไปแสวงหาอาจารย์เพื่อเรียนวิชาศิลปศาสตร์ จนได้ศึกษากับพระโคบุตรฤๅษี เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรและเรียนรู้ศิลปศาสตร์ได้อย่างรวดเร็ว เป็นที่รักและเมตตาแก่อาจารย์อย่างยิ่ง จนมีความรู้มีฤทธิ์อำนาจและมีบารมีเป็นที่เกรงกลัวแก่เหล่าเทวดาและมานพทั้งหลาย นิสัยรักการศึกษาค้นคว้านี้ ทศกัณฐ์ได้ปลูกฝังมาถึงอินทรชิตผู้เป็นบุตรโดยให้ไปศึกษาเล่าเรียนกับพระฤๅษีโคบุตรพระอาจารย์ของตน และอินทรชิตก็สามารถสำเร็จพระเวทที่ชื่อว่ามหากาลอัคติ เป็นการบริกรรมบูชาพระเป็นเจ้าจนครบเวลา 7 ปี จึงได้ชื่อวิเศษจากพระผู้เป็นเจ้าทั้งสาม

2.2 ทศกัณฐ์เป็นผู้มีวิริยะอุสาหะแรงกล้า เมื่อตั้งใจกระทำการใดแล้วจะไม่ละทิ้งความเพียร และหาวิธีการเพื่อจะบรรลุความสำเร็จให้จงได้ นอกจากความอุตสาหะพากเพียรในการศึกษาดังกล่าวแล้วยังเห็นได้จากการทำทศกัณฐ์บำเพ็ญเพียรจนสามารถถอดดวงใจได้ โดยใช้เวลาถึง 7 ปี 7 เดือน 7 วัน และ 7 นาที ดวงจิตจึงออกจากร่าง ผู้อื่นไม่สามารถสังหารทศกัณฐ์ให้ถึงแก่ความตายได้ นับว่าทศกัณฐ์มีความอุตสาหะพากเพียรอย่างสูง

2.3 รักและเทิดทูนนางมณฑโตผู้เป็นมเหสี ถึงแม้ทศกัณฐ์จะมีนิสัยเจ้าชู้เพียงใดแต่ก็มีความรักขกข่องและให้เกียรติมเหสีทั้งสอง คือนางกาลอัจกดี และนางมณฑโต โดยเฉพาะกับนางมณฑโตนั้น ทศกัณฐ์ให้ความรักและขกข่องเป็นพิเศษ เห็นได้ว่าตั้งแต่พระอิศวรประทานนางมณฑโต ทศกัณฐ์ก็รักนางมณฑโตทันที ขณะอุ้มพานางเหาะกลับเมือง แม้จะถูกพาลีแย่งนางไปอยู่กินในเมืองขีดขินถึง 7 เดือน และมีบุตรกับนางมณฑโตด้วย แต่เมื่อทศกัณฐ์ได้นางคืนมาก็ไม่เคยคิดรังเกียจว่าพาลีได้นางก่อน และความรักที่มีต่อนางมณฑโตนั้นไม่เคยลดลงไปจากเดิมเลย ทศกัณฐ์ยังแต่งตั้งให้นางมณฑโตเป็นมเหสีอีกองค์หนึ่ง

ความรักและความเกรงใจของทศกัณฐ์ที่มีต่อนางมณฑโตนั้นเห็นได้ชัดเจนจากตอนที่ทศกัณฐ์ลักนางสีดามาขังเมืองลงกา ทศกัณฐ์มิได้พานางเข้ามาในพระราชมนเทียรกรุงลงกา แต่พาไปไว้ในอุทยานแทน และเมื่อทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์เพื่อชุบกายให้กายสิทธิ์ คงทนต่อศาสตราวุธทั้งปวง ทั้งนี้จะมีฤทธิ์ซึ่งผู้ใดก็ถึงแก่ความตาย พิธีครั้งนั้นทศกัณฐ์ต้องรักษาขันติมั่น และไม่ถือโกรธต่อผู้ใด เมื่อสุคริพ หนุมาน และนิลนันทติดตามมาทำลายพิธีในอุโมงค์ จะกลั่นแกล้งอย่างไรทศกัณฐ์ก็ไม่ถือโกรธ แต่เมื่อหนุมานสะกดนางมณฑโตมายังโรงพิธี และช่วยกันปลุกปล้ำต่อหน้าตน ด้วยความรักที่มีต่อนางมณฑโต ทศกัณฐ์จึงเสียขันติ โกรธพวกลิง เมื่อครั้งที่นางมณฑโตทำพิธีหุงน้ำทิพย์เพื่อใช้ประพรมให้เหล่าอสูรปีศาจฟื้นขึ้น และช่วยสู้รบกับกองทัพพระราม หนุมานเป็นผู้มาทำลายพิธีโดยแปลงกายเป็นทศกัณฐ์ และทำอุบายเพื่อร่วมหลับนอนกับนางมณฑโต นางมณฑโตจึงเป็นหญิงสามผัวไม่สามารถกระทำพิธีหุงน้ำทิพย์ได้อีก เมื่อนางมณฑโตทราบความจริงว่าเสียทีแก่หนุมานก็เสียใจมากและขอให้ทศกัณฐ์ฆ่าตนเสีย แต่ด้วยความรักที่มีต่อนางมณฑโตทำให้ทศกัณฐ์ไม่ถือโกรธ และไม่เคยคิดรังเกียจนางมณฑโต กลับยอมรับความจริงว่านางมณฑโตไม่มีส่วนรู้เห็นและเป็นเรื่องของเวรกรรม เมื่อครั้งสุดท้ายที่ทศกัณฐ์อุบฉวนหนทางในการที่จะชนะศึกกับพระราม นางมณฑโตเตือนให้ส่งนางสีดากลับคืนให้พระราม ทศกัณฐ์ไม่ยอมเชื่อฟังแต่ไม่แสดงความเกรี้ยวกราดกับนางมณฑโตเช่นที่เคยทำกับพิเภกและกุมภกรรณ นับได้ว่าทศกัณฐ์มีความรักและจริงใจกับนางมณฑโตและเป็นสามีที่ดีผู้หนึ่ง

2.4 ความรักที่มีต่อนางสีดา ทศกัณฐ์มีความรักนางสีดาอย่างจริงใจและยิ่งใหญ่ เห็นได้ว่าแม้ทศกัณฐ์จะใช้กำลังพานางสีดามาไว้ในอุทยานเมืองลงกา ทศกัณฐ์ก็ไม่คิดหักหาญน้ำใจของนางสีดา แต่ใช้วิธีการต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อพิสูจน์ความรักที่มั่นคงต่อนางสีดา ทศกัณฐ์จริงใจยับยั้ง

ต่อความรักที่ให้กับนางสีดาอย่างยิ่ง และไม่เคยละทิ้งความพยายามที่จะชนะใจนางสีดา แม้ความรักที่ยิ่งใหญ่นั้นจะทำให้ทศกัณฐ์ต้องแลกด้วยการทำสงครามกับพระราม ต้องสูญเสียญาติมิตร น้องและลูก ทศกัณฐ์ก็ยังมีใจรักมั่นคงต่อนางสีดา โดยไม่เคยคิดจะส่งนางสีดาคืนให้กับพระรามแม้แต่ครั้งเดียว

2.5 เป็นกษัตริย์ชาตินักรบ ทศกัณฐ์เป็นกษัตริย์นักรบที่ยิ่งใหญ่ที่จบชีวิตลงอย่างชายชาติทหาร และด้วยมานะกษัตริย์ ทศกัณฐ์ยอมสัจจนตัวตายโดยไม่ยอมแพ้กัพระราม เมื่อถูกศรพรหมสูตรของพระราม ก่อนตายทศกัณฐ์ได้สำนึกผิด และสั่งเสียพิเภกเป็นครั้งสุดท้ายมิให้เอาเหยียงอย่างตน และขอโทษพิเภกที่ขับไล่ออกจากเมืองลงกา

ถึงแม้ว่าทศกัณฐ์จะมีพฤติกรรมในทางไม่ดีแต่ก็ตายอย่างชายชาตินักรบ และสำนึกผิด นับได้ว่าต้นร้ายปลายดี การจบชีวิตของทศกัณฐ์จึงก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ต่างกับตัวละครในฝ่ายธรรมทั้งหลาย

จากบทบาทและลักษณะนิสัยของทศกัณฐ์ที่ได้กล่าวอ้างมาทั้งหมดนี้ ต้องการแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของทศกัณฐ์ ที่ถึงแม้จะเป็นตัวละครฝ่ายธรรม แต่ก็ยังเป็นตัวละครที่ดำเนินเรื่องราวต่างๆ ที่ทำให้เรื่องรามเกียรติ์เกิดรสชาติ และมีเนื้อหาที่สนุกสนาน เพลิดเพลินน่าติดตาม บทบาทและลักษณะนิสัยของทศกัณฐ์ แม้จะเป็นสิ่งที่แสดงความไม่ดี หรือความชั่วร้าย แต่ก็สามารถเป็นเหยียงอย่างได้ว่าการประพடுத்தที่ผิดทำนองคลองธรรมเช่นนั้นจะบังเกิดผลอย่างไร เช่นเดียวกับชีวิตของทศกัณฐ์ที่ต้องประสบความหายนะและพ่ายแพ้ต่อความดีงาม ซึ่งได้แก่ พระราม ในที่สุด

ด้านของนาฏศิลป์โขนที่ใช้เรื่องรามเกียรติ์แสดงนั้น จำเป็นที่ผู้แสดงจะต้องศึกษาลักษณะนิสัย และบทบาทของตัวละครแต่ละตัวให้ถ่องแท้ โดยเฉพาะผู้ที่จะต้องแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ ก็จะต้องเข้าใจ และถ่ายทอดบทบาทและนิสัยของทศกัณฐ์ได้อย่างถูกต้อง เพื่อถ่ายทอดบทบาทและบุคลิกของตัวทศกัณฐ์ ประกอบกับทำร้ายรำทางนาฏศิลป์ได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป

ธรรมชาติของวิชานาฏศิลป์โขน มีวิธีฝึกหัดถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยตัวบุคคล คือ จากครูผู้ถ่ายทอดลงมายังศิษย์โดยตรงและครูโขนก็ไม่นิยมนับที่ความรู้ของตนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใช้วิธีจดจำ และการปฏิบัติเท่านั้น ศาสตร์ของวิชานาฏศิลป์โขนจึงกระจัดกระจายอยู่กับตัวบุคคล แม้การสืบทอดจะมีวิธีสอนและการจัดระบบการเรียนไว้ค่อนข้างชัดเจน มีการพัฒนาวิชาการของตนเองมาโดยลำดับ แต่ไม่ได้จัดทำเป็นตำราไว้ คงใช้วิธีสืบทอดจากการจดจำและการปฏิบัติตลอดมา ซึ่งวิธีการเหล่านี้จะเกิดประโยชน์ในระยะเวลาที่ผู้ถ่ายทอดยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น และเมื่อเจ้าของความรู้มีเหตุต้องล้มหายตายจากไป วิชาการเหล่านั้นก็ย่อมสูญสลายไปด้วย

การแสดงโขนที่ปรากฏเป็นที่นิยมกันอยู่ในปัจจุบันแม้จะแลเห็นได้ไม่ครบถ้วนทั้ง 5 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว แต่ยังมีศิลปะการแสดงโขนประเภทหนึ่งที่ยังเป็นที่นิยมและดำรงจารีตของตนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้แก่โขนหน้าจ้อ จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการแสดงโขนนอกสถานที่ ซึ่งจะต้องปลูกโรงขึ้นแสดงตามงานต่างๆ มักจะเป็นประเภทโขนหน้าจ้อทั้งสิ้น การแสดงโขนหน้าจ้อมีจารีตเป็นวิธีแสดงโดยเฉพาะ เช่นการดำเนินเรื่องจะไม่มีบทเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน เช่น โขนฉากที่แสดงในโรงละคร ศิลปินผู้แสดงจึงต้องมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์สูง สามารถใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแสดงได้อย่างปัจจุบันทันที บางครั้งอาจไม่ต้องมีการซักซ้อมการแสดงมาก่อน เป็นแต่ผู้แสดงตัวสำคัญนัดหมายวิธีเล่นร่วมกันเท่านั้น ปัจจุบันจารีตบางอย่างของโขนหน้าจ้อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งที่น่าห่วงใยว่า องค์ความรู้สำคัญของศิลปะการแสดงโขนหน้าจ้อจะสาบสูญไปได้ในไม่ช้า

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงแลเห็นความจำเป็นว่าน่าจะศึกษาและรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีแสดงโขนหน้าจ้อของตัวทศกัณฐ์ที่กระจัดกระจายไม่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเหล่านั้นมาประมวลให้เข้าระบบ ทั้งนี้เพื่อให้วิชาการทางภาคปฏิบัติปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและสามารถใช้เป็นตำราวิชาการ อันเป็นประโยชน์กับศิลปินครูและบุคลากรทางนาฏศิลป์รุ่นหลังได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าศาสตร์แขนงนี้สืบไป

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระเบียบวิธีและกระบวนการฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์
2. เพื่อศึกษาแนวทางและกลวิธีในการแสดงตัวทศกัณฐ์
3. เพื่อศึกษาองค์ประกอบอื่นๆ ในจารีตที่เกี่ยวข้องกับการแสดงของทศกัณฐ์
4. เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการแสดงของครูนาฏศิลป์โขนตัวักษ์ที่มีชื่อเสียง

3. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเฉพาะจารีตของตัวทศกัณฐ์โดยมุ่งเน้นไปที่

1. วิธีคัดเลือก
2. วิธีฝึกหัด
3. วิธีแสดง

จะศึกษาเฉพาะจารีตของกรมศิลปากร ทั้งในวิทยาลัยนาฏศิลป์และส่วนการแสดงของสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ (กองการสังคีตเดิม) กรมศิลปากร ระหว่าง พ.ศ. 2539-2540 รวม 2 ปี

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ หนังสือ ตำรา ตลอดจนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการแสดงโขนจากหอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุ และห้องสมุดสถาบันต่างๆ

4.2 การสังเกตการณ์ การฝึกหัดโขนเป็นตัวทศกัณฐ์และการแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ของกรมศิลปากร

4.3 การสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแสดง ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ ศิลปินผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ปัจจุบัน ครูโขนของผู้ทำวิจัยที่ล่วงลับแล้ว และความรู้เชิงประจักษ์ของผู้ทำวิจัยเอง ดังมีเกณฑ์มาตรฐานและรายชื่อของผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ ดังนี้

4.3.1 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแสดงและส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขน เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์กับงานนาฏศิลป์โขน ได้ถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวแก่ศิลปินและครูโขนในสังกัดของกรมศิลปากรอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 30 ปี

1. กรวี วรศริน อายุ 84 ปี ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์โขน) พุทธศักราช 2530 มีความเชี่ยวชาญในการแสดงโขน อดีตเป็นศิลปินผู้แสดงเป็นตัวหนุมานที่มีชื่อเสียงที่สุดของกรมศิลปากร เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการแสดงโขนดีที่สุดผู้หนึ่งของกรมศิลปากร

2. จตุพร รัตนวราหะ อายุ 60 ปี อดีตเป็นศิลปินที่แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของกรมศิลปากรผู้หนึ่ง ต่อมาได้รับหน้าที่เป็นฝ่ายบริหาร ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญของวิทยาลัยนาฏศิลป์หลายแห่ง ปัจจุบันเป็นผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร

3. จำเรียง พุทธประดับ อายุ 79 ปี ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการละคร (นาฏศิลป์ละคร) พุทธศักราช 2530 เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านการแสดงโขนเป็นต้นนางร่วมสมัยกับศิลปินมีชื่อของกรมศิลปากรในอดีต อาทิ อาคม สายาคม อร่าม อินทรนัญ กรวี วรศริน เป็นต้น

4. เฉลย ศุขะวณิช อายุ 94 ปี ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ละคร) พุทธศักราช 2529 มีความเชี่ยวชาญด้านแสดงละครและโขนอย่างดียิ่งผู้หนึ่ง ปัจจุบันเป็นผู้เชี่ยวชาญการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์

5. ทรวง ปรานต์โพธิ์อ่อน อายุ 81 ปี อาจารย์พิเศษวิทยาลัยนาฏศิลป์ อดีตเป็นนาฏศิลป์โขนสมัยรัชกาลที่ 7 (โขนท่ายวัง) มีความชำนาญในการแสดงเป็นตัวยักษ์ทุกตัว ปัจจุบันได้ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์และนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์

6. รามพ โพธิ์เวส อายุ 63 ปี เป็นศิลปินผู้มีความสามารถหลายด้าน ทั้งการแสดงโขนและละคร มีความชำนาญในการแสดงโขนเป็นตัวยักษ์ทุกตัว ตัวที่สร้างชื่อเสียงให้มากที่สุดคือ อินทรชิตและรามสูร

7. ประพันธ์ สุคนธชาติ อายุ 67 ปี อดีตศิลปินข้าราชการในกองการสังคีต กรมศิลปากร เป็นผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องสีและลักษณะหัวโขน การแสดงโขนสมัยต่างๆ เป็นศิลปินด้านพากย์และเจรจาโขน เป็นผู้หนึ่งที่ร่วมทำบทโขนของกรมศิลปากร

8. ปราวณี สำราญวงศ์ อายุ 65 ปี อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นศิลปินที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่งของกรมศิลปากรในอดีต มีประสบการณ์ในการประพันธ์บทประเภทต่าง ๆ ทั้งโขนและละคร และเป็นผู้อำนวยการแสดงของวิทยาลัยนาฏศิลป์มาโดยตลอด ปัจจุบันเป็นผู้เชี่ยวชาญการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์

9. เสรี หวังในธรรม อายุ 80 ปี ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ศิลปการละคร) พุทธศักราช 2531 เป็นผู้เชี่ยวชาญการทำทโขนและละครต่าง ๆ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญพิเศษของกรมศิลปากร

10. จุมพล โชติทิตต์ อายุ 56 ปี ตำแหน่งนาฏศิลปินระดับ 8 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร การแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์และตัวยักษ์อื่น ๆ มาโดยตลอด เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การแสดง และการกำกับแสดงอย่างมากผู้หนึ่ง

11. สุดจิตต์ พันธุ์สังข์ อายุ 51 ปี ตำแหน่งนาฏศิลปินระดับ 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร เป็นผู้แสดงตัวทศกัณฐ์มีชื่อผู้หนึ่งของกรมศิลปากร มีประสบการณ์การแสดง การฝึกซ้อม และการกำกับแสดงอย่างสูง

4.3.2 ครูโขนของผู้ทำวิจัยที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้ทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2539 ความรู้ดังกล่าวสะสมอยู่ในตัวผู้ทำวิจัยมาจนถึงปัจจุบัน

1. ทองเริ่ม มงคลนัญ เป็นนาฏศิลปินโขนตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้แสดงโขนเป็นตัวยักษ์และเป็นครูสอนโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ จนถึง พ.ศ. 2532

2. หยัด ช่างทอง ผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์มีชื่อของกรมศิลปากรในอดีต แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์และตัวยักษ์อื่น ๆ รวมทั้งการให้ความรู้เกี่ยวกับตัวยักษ์อย่างต่อเนื่อง จนถึง พ.ศ. 2539

3. อร่าม อินทรนัญ ครูใหญ่ฝ่ายยักษ์ เป็นนาฏศิลปินที่มีชื่อเสียงที่สุดผู้หนึ่งของกรมศิลปากร ได้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์และเป็นครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์อย่างต่อเนื่องจนถึง พ.ศ. 2523

4.3.3 ผู้ทำวิจัย ความรู้เชิงประจักษ์ของผู้ทำวิจัยที่สั่งสมจากประสบการณ์ทั้งการแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ และการสอนตัวยักษ์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 จนถึงปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษาทั้งหมดเพื่อนำเสนอผลการวิจัย โดยเรียบเรียงเป็นลำดับของบทดังนี้
บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย

- 1.4 วิธีดำเนินการวิจัย
- 1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- 1.6 นิยามศัพท์

บทที่ 2 หลักสูตรและการเรียนโยนยักซ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์

- 2.1 หลักสูตรการฝึกหัดโยน
- 2.2 การคัดเลือกผู้ฝึกหัดเป็นตัวยักซ์
- 2.3 พื้นฐานเบื้องต้นของตัวยักซ์
- 2.4 ศัพท์เฉพาะของตัวยักซ์

บทที่ 3 การฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์

- 3.1 แม่ตัวยักซ์
- 3.2 เพลงเชิด
- 3.3. การจับท่าเพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง
- 3.4 การคัดเลือกผู้ฝึกหัดเป็นทศกัณฐ์
- 3.5 การฝึกหัดอิริยาบถต่างๆ เฉพาะตัวทศกัณฐ์

บทที่ 4 จาริตในการแสดงโยนของทศกัณฐ์

- 4.1 การรำนั่งเมือง
- 4.2 การรำตรวจพล
- 4.3 การรบและการขึ้นลอย
- 4.4 การรำตีบท
- 4.5 การรำหน้าพาทย์และการแสดงเป็นชุดเป็นตอน

บทที่ 5 จาริตโดยรวมของโยนหน้าจ้อ

- 5.1 แผนผังโรงโยนหน้าจ้อ
- 5.2 อุปกรณ์การแสดง
- 5.3 ดนตรีประกอบการแสดงโยน
- 5.4 เครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์
- 5.5 วิธีแสดง

บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน และการแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นหลักฐานและการค้นคว้าต่อไป
2. เป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทย ซึ่งจะประโยชน์และเป็นแบบอย่างสำหรับผู้สนใจ หรือผู้ประสงค์จะศึกษาค้นคว้าในศาสตร์สาขานี้
3. เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ของชาติ

6. นิยามศัพท์

สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ เป็นหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากร มีหน้าที่จัดการศึกษา อบรม วิจัย ทำนุบำรุง รักษา พิธี พิธี ศึกษา ค้นคว้า ทาง ศิลปะ โขน ละคร การละเล่นพื้นเมือง ดนตรีไทย ดนตรีสากล และการนิเทศการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัด การจัดการแสดงและแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมไทย ในประเทศและต่างประเทศ

วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถานศึกษาในสังกัดของสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร มีหน้าที่จัดการศึกษาทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ สาขานาฏดุริยางค์คีตศิลป์ทั้งไทยและสากลใน ส่วนกลางและ ส่วนภูมิภาค ปัจจุบันมี 12 แห่ง

ส่วนการแสดง หมายถึง หน่วยงานในสังกัดสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร มีหน้าที่จัดการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีไทยและสากล เผยแพร่และแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมไทยภายใน ประเทศและต่างประเทศ

หน้าอัด หมายถึง อธิบายของผู้แสดงที่หันหน้าตรงออกด้านหน้าเวที หรือหันตัวตรงประจันหน้ากับ ผู้ชม ถ้าเป็นการเรียนการสอน ครูต้องเป็นผู้กำหนดทิศทางของหน้าอัดให้ผู้เรียนทราบก่อน จึงจะปฏิบัติ ทำได้ถูกต้อง

หน้าเสี้ยว เป็นอธิบายของผู้แสดงที่หันตัวทางขวาหรือทางซ้ายออกเวที โดยยึดหน้าอัดเป็นหลัก ถ้าหันตัวทางขวา เรียกว่าหน้าเสี้ยวทางขวา และถ้าหันตัวทางซ้ายเรียกหน้าเสี้ยวทางซ้าย

ลงโรง หมายถึง การเริ่มต้นการแสดงโขน

นั่งเมือง การแสดงตอนพญายักษ์ออกจากราชการ ณ ท้องพระโรง ในพระราชฐาน ซึ่งประกอบด้วย เสนาข้าราชการ มีการดำเนินบทส่วนสำคัญของเรื่องและแสดงท่าร่าที่ใช้ฝีมือร่าสูง เช่น ทศกัณฐ์ร่าบทนั่งเมืองด้วยเพลงซ้ำปีโน เป็นต้น

ขกรบ การแสดงตอนทศกัณฐ์ยกกองทัพออกรบกับกองทัพพระราม

ขึ้นลอย กระบวนท่ารบบอันเป็นศิลปะชั้นสูงที่ฝ่ายหนึ่งขึ้นไปบนร่างของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วแสดงศิลปะของการต่อสู้ โดยจับหรือใช้วิธีขะส่วนต่างๆ ยึดเหนี่ยวร่างกายของกันและกัน เพื่อแสดงทำนาฏยศิลป์

ปะทะทัพ กองทัพของฝ่ายยักษ์ และฝ่ายมนุษย์กับวานร ประจัญหน้ากันที่กลางเวที

หาย หมายถึงการเข้าฉากหรือเข้าโรง เช่นบทเจรจาว่า “เสมอหาย” เป็นการบอกให้ผู้แสดงได้ทราบว่ามีอระเพลงเสมอจบแล้ว ผู้แสดงจะต้องเข้าโรงได้ทันที เพื่อดำเนินเรื่องต่อไป

ล้ม หมายถึงการตายของตัวโขน

ตัวดี หมายถึงตัวเอก หรือตัวที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงโขน

เดินมาดใหญ่ ท่าเดินของพญายักษ์ที่มีศักดิ์สูงเช่นทศกัณฐ์ ในฉากออกนั่งจากราชการ ณ ท้องพระโรง เป็นการร่ายรำกรีธาเดินในจังหวะช้า มีลักษณะกรีดกราย ประณีตในกระบวนร่า เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสง่าภาคภูมิของพญายักษ์

เดินเตะกัน ท่าเดินของพญายักษ์ในจังหวะรวดเร็ว การก้าวเท้ามีลักษณะตวัดสั้นเท้าขึ้นทางเบื้องหลัง ใช้ประกอบกับกรีธาที่ต้องการเคลื่อนที่ไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วขึ้น เช่นประกอบกับอารมณ์โกรธ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย